

Domanovszky Magyar történelme.

A legutóbbi évtized sok keserves tapasztalata közt talán a legfájdalmasabban érintett bennünket magyarokat az ügyünkkel szemben Európaszerte megnyilvánuló közönynek és tájékozatlanságnak megismerése. A háborús években, a béketárgyaláson, ezt követő külső érintkezéseink során s a hazánkban két-három éve mind sűrűbben megforduló idegen tudósok, írók, diplomaták, politikusok és globetrotterek látogatásai alkalmával újra és újra végigélvezhetjük a tehetséges kezdőket és ismeretlen nagyságokat megillető „felfedezettés” kétes gyönyörűségét, amit nem egyszer keserít meg a felfedezőök leplezetlenül vállveregető modora. Közvetlen tapasztalásból kellett megtudnunk, hogy a nyugati népek — ha ugyan balkáni ellenségeink vádaskodásait készpénznek véve, nem tekintenek a civilizáció kártékony ellenségeinek — legjobb esetben quantitáé négligeable-t látnak a magyar nemzetben. Még a német szövetséges is, mintha az exoticumnak kijáró csodálkozással és magasztalással venne tudomást nemzeti értékeinkről s előtte eddig merőben ismeretlen kultúránkról. Európa a háború előtt nem ismert és ma sem ismer bennünket. Ezért a nagyon is lealázó állapotért rendszerint a Ballplatz-ot szoktuk felelőssé tenni, de nem egészen jogosan. Kétségtelen, hogy a monarchia külügyi kormányzata a maga egyoldalúan birodalmi szellemével nagymértékben előmozdította a nemzeti kultúránkat és általában a magyar ügyet burkoló homály sűrűsödését. A főbűnösök azonban magunk vagyunk s közülünk is első sorban a kultúrpolitikusok és tudósok, akik hosszú évtizedeken át elmulasztották a magyar kultúrdiplomácia megszervezését s a magyar tudomány nemzetközi pozíciójának megteremtését. Tudományunk jelesei — különösen a természettudósok — közül nem egy jutott a távolabbi és közelebbi multban nemzetközi elismeréshez, sőt néha egyenest világhírhéris, de a magyar tudomány eredményeinek, történetileg kialakult nem-

zeti kultúránknak rendszeres és következetes ismertetésére még csak kísérlet sem történt. Élelmes szomszédaink, csehek, szerbek, oláhok évtizedeken át valósággal elárasztották Európát a maguk részben kezdetleges kultúrájának nem egyszer kétes értékű termékeivel, „tudományos” bázist teremtve céltudatos tervszerűséggel előkészített rablómunkájukhoz. Professzoraik, tudósaik és íróik előharcosai voltak a Magyarország tésztét feldaraboló diplomatáknak. S ez alatt a mi tudósaink és íróink — az extra Hungariam non est vita ábrándján elmerengve — hermetice elzártak minden kifelé vezető utat s művelték a tudományt és irodalmat a maguk számára, mit sem törődve a külföld igényeivel. S mialatt a német, francia, angol és olasz könyvpiacra egyre-másra jelentek meg a legjelenteklenebb európai és tengerentúli államok, nemzetek és országok történetét, földrajzát, néprajzát, jogrendszerét stb. ismertető, legtöbbször a politikai propagandát is szolgáló standardművek, a magyar mult iránt minden hanyagságunk ellenére is érdeklődő külföldi a tudományos kritikát ma már el nem bíró elavult művekkel vagy Jorga bukaresti professzor magyar történelmével oltogathatta a maga tudásszomját. A magyar történetírásnak nagy szégyene, hogy az egyik legelterjedtebb német kézikönyvben történelmünket az oláh akadémia elnöke írta meg.

Jorga e művének hatása alatt elsőnek a Magyar Történelmi Társulat ébredt tudatára a nagy mulasztásnak, 1913-ban Domanovszky Sándor indítványára elhatározta a magyar történelem teljes tudományos feldolgozását s az ötkötetes mű kiadására szerződést is kötött a legtekintélyesebb német államtörténeti vállalattal, a Heeren-Uckert-féle Allgemeine Staatengeschichte kiadójával. Sajnos e nagyszabású munka kidolgozásának és publikálásának a háború útjátvágta. Újabbán a mélyebb tudományos kultúrával bíró német közönség európai színvonalon álló klasszikus műből, Szeffű Gyula 1917-

ben megjelent könyvéből (Der Staat Ungarn) szerezhet tájékozódást államéletünk fejlődéséről, történetünk főbb problémáiról és a fejlődést irányító főmotívumokról. A művelt olvasóközönség széles rétegeit érdeklő eseménytörténetet azonban mindeddig nélkülözte a német olvasóközönség. E hiányt kívánja pótolni Domanovszky Sándornak a müncheni Rösl-cég kiadásában megjelent magyar történelme (Geschichte Ungarns.).

A mindössze 24 ivre terjedő kézikönyv kidolgozása nagy erőpróba elé állította szerzőjét. A magyar történelemnek ily kis terjedelemre korlátozott összefoglaló feldolgozása — ha nem elégszünk meg a fejlődési folyamat vezéreszméinek és alapvető jelenségeinek vázolásával, hanem, mint Domanovszky teszi, a részletekre is kiterjeszkedő eseménytörténetet írunk, — önmagában is súlyos feladat. De még nehezebbé válik az előmunkálatok hiánya miatt. Történeti irodalmunkból hiányzik a magyar történelemnek és egyes korszakainak a kor színvonalán álló, teljes tudományos apparátussal kidolgozott, összefoglaló feldolgozása. Az utolsó nagy szintézist több, mint félszázad előtt Szalay László és Horváth Mihály adták. Az azóta megjelent művek — Szalay, Baróti, Csuday, Vargha Ottó, Marczali és Acsuday összefoglalásai — a Domanovszkyéhoz hasonló, bár többé-kevésbé terjedelmesebb kézikönyvek s emellett az egyes korszakoknak a Szilágyi-féle millenáris történet 10 kötetében és ugyanez időtájt önállóan megjelent monografiáival együtt ma már jórészen elavultak. Az utolsó három évtized részletkutatásai igen nagy anyagot tártak fel s új világításba helyezték a magyar történet eseményeit és jelenségeit. A kor tudományos színvonalán álló összefoglalások és monografiák útbaigazítását nélkülözve, Domanovszky maga kényszerült e nagyarányú részletkutatás minden aprólékos megállapítását és eredményét a szintézis szempontjából mérlegelni, rengeteg adat- és anyagahalmazából a lényegest kiválasztani s az egész fejlődési folyamatról alkotott képbe szervesen beilleszteni. Vállalkozása e nagy nehézség ellenére is teljes sikerrel járt.

Bár eseménytörténetet ír, főér-

deme a történet-alkotó tényezők és a fejlődést irányító áramlatok sikerült jellemzése. Finom történeti érzéssel ismeri fel a fejlődési korszakokat determináló vezéreszméket és irányzatokat s ezek kalauzálása mellett Szent István, III. Béla, III. András, Zsigmond uralkodásában, a mohácsi vészben, a szatmári békeben és a XIX. századi reformmozgalmakban állapítja meg a magyar történelem korhatárait. Korfelosztása megfelel a fejlődési folyamat természetes tagoltságának, bár a hagyományos dinasztikus korfelosztás néhol zavarólag hatott. Az ország három részre szakadása és az idegen intéstuciókat meghonosító Habsburgok trónralépése — némi megfontolással — elfogadható korhatárnak. Az Árpád-ház kihalásával bekövetkező dinasztia-változás azonban nem jelent korszakos fordulópontot. A XIII. és XIV. század történetét, nézetem szerint, helyesebb egy korszaknak felfogni; mindkettőnek tárgyalása elfért volna a rendiség kialakulását ismertető fejezetben. A XIV. század jellemzésére adott címet (a feudalizmus fénykora) inkább a következő fejezetekben tárgyalt XV—XVI. századi korszakra alkalmaznám, mikor a rendi alkotmány már teljes kifejléshez jutott.

A fejlődést irányító és a fejlődésben érvényesülő vezérmotívumok, eszmék és áramlatok alapulvételével megkonstruált keretet Domanovszky nagy gondnal és tudatos szelekcióval töltötte ki. A fejlődés szempontjából fontos események kiválasztásában józan kritikával és nagy mértéktartással járt el, az eseményeket csupán illusztráló anyagul használja fel az összfejlődés ismertetéséhez. E kritikának és mértéktartásnak köszönhető, hogy könyve sohasem válik unalmassá, ami a száraz eseményszorolásban elmerülő kézikönyvek és vázlatos feldolgozások közül oly sokat tesz élvezhetetlenné.

Vezérfonalra az államtörténet, a könyv gerincét a politikai fejlődés és a belétartozó események folyamata alkotja, de mindenütt figyelmet fordít a gazdasági, társadalmi és kulturális szempontokra, kellőképpen kidomborítva s szorosan vett politikai történet keretén kívül eső történeti tényezők szerepét. A részletekbe bocsátkozva, igen messzire

kellene kalandoznunk. Ki kellene terjeszkednem a magyar történet egészének tüzetes ismertetésére. Ezért a sok közül csupán egy jellemző példát ragadok ki, rámutatva arra a sok tekintetben újszerű és plasztikus képre, amit — saját megfigyelései s az utóbbi évek részletkutatásának eredményei alapján — a középkori társadalom fejlődéséről ad. Az összefoglaló történeti művek közül itt találjuk meg először a középkori Magyarország társadalmi és gazdasági szervezetében érvényesülő feudális vonások *alapos* ismertetését.

A középkor történetét a német közönség igényeit tartva szem előtt, kelletlenül szűkebb keretbe szorította, az egyes korszakok tárgyalása mégis egyenletes és arányos. Nagyon sikerült a legújabb kort tárgyaló három utolsó fejezet, amelyek kidolgozása ily szűk terjedelemben mindenesetre a legnehezebb feladat volt.

Domanovszky eddigi, ma már negyedszázados tudományos munkássága a részletkutatás és analitikus kritika jegyében folyt le. E könyvében szintetikus érzékének, kitűnő összefoglaló képességének adta bizonyosságát. A kitűzött célnak mindenben megfelelő, világos és megbízható vezérfonalat adott a német olvasó kezébe, aki a magyar nemzet történeti szerepéről, multunk eseményeiről és kultúránk fejlődéséről tájékozódni akar. E közelebbi cél betöltése mellett Domanovszky könyve, mint a magyar történelem rövidre fogott szintézise is számottevő haladást jelent előzőihez viszonyítva. Művelt közönségünk és egyetemi ifjúságunk igen nagy hasznát fogja látni, ha a tudomány legújabb eredményein felépülő és korunk színvonalán álló munka — esetleg némi bővítéssel — magyar nyelven is megjelenik.

Hóman Bálint.

A **Blick**. Gr. Széchenyi István összes munkái sorozatából, melyet a Történelmi Társulat indított meg, egy újabb kötet van előttünk: a „döblingi hagyaték” harmadik kötete. A két elsőt tudvalevőleg Károlyi Árpád tette közzé, felejtethetlen szépségű, s Széchenyi döblingi elvonultságát és ottani irodalmi tevékenységét részletesen megvilágító tanulmány és jegyzetek kísére-

tésem. E mostani kötetet pedig Tolnai Vilmos szerkesztette és látta el kitűnő felszereléssel.

E kötet legnevezetesebb tartalma a **Blick**, mely bár németül van írva, a legmagyarabb könyvek egyike. Ezenkívül közzé van itt téve a már régebbiről ismert Önismeret, eddig kiadatlan folytatásával együtt, meg az Offenes Promemoria, mely 1859-ben megjelent ugyan nyomtatásban (ugyanazon londoni cégnél, mint a **Blick**), de ma már alig hozzáférhető; továbbá az eddig teljességgel ismeretlen és kiadatlan következő művek: az 1856-ból való Szerellem, szeretet c. rövid elmélkedés, melynek vezérgondolatait Széchenyi az Önismeret-be is beleolvasztotta; a fiához 1858-ban, annak keleti utazása alkalmával írt, németnyelvű Tanácsok; a „Pesti por és sár”-hoz írt új bevezetés; a Die Presse in Österreich c., 1859 novemberéből való röpirat, mely annak idején csak a kiszedésig jutott el, de (valószínűleg Falk Miksa tanácsára) nem nyomtatott ki; s végül, mutatónak, egynéhány darab azon Jegyzetek közül, miket Széchenyi dolgozás közben papírra vetett, s egyik-másik művében többnyire fel is használt.

Nemcsak terjedelem szerint legjelentékenyebb az itt közzétett művek között a **Blick** (a közel ezer lapra terjedő hatalmas kötetnek jó felét teszi ki), hanem történelmi és irodalmi értékre is a legkiemelkedőbb. A kötet szerkesztője is méltán erre fordít legtöbb gondot, erről értekezik a legkörültekintőbb alaposítással, s ennek közzétételével vállalta magára a legszebb és legnehezebb feladatot. Ismertetésünk is a kötet e főtartalmára kíván szorítkozni, bár nehéz nem szólnunk a többiekéről is. Mily megható pl. a fiához németül írt Tanácsok végén ez a két magyar szó: „Erény és haza!”, mely mindent összefoglaló e legelső „tanács”: „Sohse feledd, hogy keresztény vagy, magyar vagy és a mi fiunk vagy!”, mely nemes indokolása a takarékosnak emez: „Légy rendszerető és takarékos, mert Magyarországnak jómódú, sőt lehetőleg vagyonos fiakra van szüksége!” S nem gondolkoztat-e el mélyen és hosszan a Szerellem, szeretet c. elmélkedések sorában az, mely e két érzelem közti nagy különbséget így sejteti meg: „Mert valamin a szerelmes egyén tán magán kívül nem szeret senkit